

UDC: 343.268.3(045)(575.1)

TIBBIY YO'SINDAGI MAJBURLOV CHORALARI QO'LLANILAYOTGAN SHAXSNING PROTSESSUAL MAQOMINI TAKOMILLASHTIRISH

Sayfullayev Bahodir Bahromovich,

IIV Akademiyasi mustaqil izlanuvchisi, leytenant

ORCID: 0000-0002-0108-7860

e-mail: bahodirsayfullayev0001@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada aqli noraso yoki ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslar tomonidan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganda yoki ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilgandan so'ng ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslarning surishtiruv hamda dastlabki tergov jarayonida protsessual maqomi bilan bog'liq qonun va amaliyotda vujudga kelayotgan muammolar o'rganilgan. Mamlakatimizda shaxsning huquq va erkinlari, uning jamiyatdagi munosib o'rnini ta'minlashga qaratilgan islohotlarga qaramasdan, jinoyat-protsessual huquqda shaxsga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llashda, uning protsessual maqomi aniq qilib ko'rsatilmaganligi bilan asoslanadi. Hattoki O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida ham, yuridik adabiyotlarda ham tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsning maqomi tarqoq bo'lib, turli normalarga ega. Shu sababdan ham tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsning maqomini yaqqol ko'rsatib, uning huquq va majburiyatlarini aniq belgilagan holda, mamlakatimiz qonunlarida mustahkamlash lozim. Mazkur muammoga huquqiy tomondan to'g'ri va aniq barham berish maqsadida O'zbekiston Respublikasi qonunlarida ko'rsatilgan hamda xalqaro talablarga zid bo'lmagan ravishda aqli noraso shaxsning tergov jarayonidagi huquqiy maqomini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif ushbu muammoning huquqiy yechimini topishda asosiy yo'nalish qonunlarda tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsga nisbatan uning protsessual maqomi, huquq va majburiyatlari aniq qilib belgilab o'tilishi lozim, degan pozitsiyasini ilgari suradi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xavfli qilmish, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari, aqli norasolik, ruhiy holatning buzilishi, protsessual maqom, huquq va majburiyatlar.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СТАТУСА ЛИЦ, В ОТНОШЕНИИ КОТОРЫХ ПРИМЕНЯЮТСЯ ПРИНУДИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА

Сайфуллаев Баходир Бахромович,

лейтенант, самостоятельный соискатель

Академии МВД Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье исследуются проблемы, возникающие в законодательстве и на практике, связанные с процессуальным положением лиц с умственной отсталостью или временным расстройством психики при совершении или после совершения общественно опасного деяния в ходе производства дознания и предварительного следствия. В нашей стране, несмотря на реформы, направленные на обеспечение прав и свобод человека и его законного места в обществе, в уголовно-процессуальном законодательстве применение к лицу принудительных мер медицинского характера, а также его процессуальный статус четко не определены. Даже в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан и юридической

литературе статус лица, в отношении которого применяются принудительные меры медицинского характера, разрознены, и содержатся различные нормы. По этой причине в нашей стране необходимо усиление законодательства, четко регламентирующего статус лица, к которому применяются принудительные меры медицинского характера, и определяющего его права и обязанности. Для правильного и четкого решения данной проблемы с правовой стороны важно обеспечить правовой статус умственно отсталого лица в процессе следствия, который указан в законах Республики Узбекистан и не противоречит международным требованиям. Автор выдвигает положение о том, что основным направлением в поиске правового решения данной проблемы является четкое определение в законах процессуального статуса, прав и обязанностей лица, к которому применяются принудительные меры медицинского характера.

Ключевые слова: общественно опасное деяние, принудительные меры медицинского характера, умственная отсталость, психическое расстройство, процессуальный статус, права и обязанности.

IMPROVING THE PROCEDURAL STATUS OF PERSON WHOM APPLIED COERCIVE MEDICAL MEASURES

Sayfullayev Bahodir Bakhromovich,
Independent researcher of the Academy
of the Ministry of Internal Affairs, lieutenant

Abstract. This article examines the legal and practical problems related to the procedural status of persons with temporary mental disorders during the investigation and preliminary interrogation of socially dangerous acts committed by mentally ill or temporarily mentally ill persons or after the commitment of socially dangerous acts. Despite the reforms in our country aimed at ensuring the rights and freedoms of individuals, and their worthy place in society, the application of coercive measures against a person in criminal procedural law is based on the fact that their procedural status is not clearly defined. Even in the Criminal Procedural Code of the Republic of Uzbekistan and in the legal literature, the status of a person subject to coercive medical measures is fragmented and differentiated by various norms. For this reason, coercive medical measures should be enshrined in the laws of our country, clearly indicating the status of the person to whom the coercive medical measures are applied, and clearly defining his rights and obligations. In order to eliminate this problem legally and clearly, it is important to ensure the legal status of a mentally ill person in the investigation process, as provided by the laws of the Republic of Uzbekistan and it should not contradict international requirements. The author argues that the main direction in finding a legal solution to this problem is that the law should clearly define the procedural status, rights, and obligations of a person to whom coercive medical measures are applied.

Keywords: socially dangerous act, coercive medical measures, mental retardation, mental disorder, procedural status, rights and obligations.

Kirish

Jinoyat-protsessual maqom o'z ichiga huquqlar, burchlar, shaxsiy erkinliklar va qonuniy manfaatlar kafolatlarini qamrab oladi. Bir nechta mualliflar individual protsessual maqomni ajratib ko'rsatganda, ular umumiy maqomning sanab o'tilgan elementlari bilan bir qatorda, jarayonning aniq ishtirokchisi paydo bo'lishi, uning yuridik

shaxs ekanligi, o'ziga xos huquqlari, majburiyatlari va kafolatlari paydo bo'lgan payt tushunchasi va asosini ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydilar [1].

Jinoyat sodir etgandan keyin ruhiy kasallikka chalingan yoki jinoyat sodir etgan yoki jazoni qo'llashning iloji bo'lmagan shaxs jinoyat qonunida taqiqlangan qilmishni aybsiz sodir etganligi aniqlanganda, bu toifadagi

shaxslar gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi deb atalishi, shuningdek, tegishli maqomga ega bo'lishi mumkin emas. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan, jinoyat-protsessual munosabatlarning har bir ishtirokchisi so'zsiz o'z huquq va majburiyatlariga ega bo'lishi lozim. Shu jumladan, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsni gumonlanuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining huquqlari bilan cheklash maqsadga muvofiq emas.

Material va metodlar

Tadqiqot jarayonida aqli noraso yoki ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslar tomonidan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganda yoki ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganidan so'ng ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslarning surishtiruv hamda dastlabki tergov jarayonida protsessual maqomi bilan bog'liq qonun va amaliyotda vujudga kelayotgan muammolar taqqoslov metodi bilan o'rganildi.

Tadqiqot natijasi

Ko'p yillar davomida ushbu soha yo'nalishida tadqiqot olib borgan olimlar orasida ushbu turdagi shaxslarning huquqlari va ularning shaxsan o'zlari jinoyat protsessida ishtirok etishlari bo'yicha ilmiy tortishuvlar yuzaga kelgan. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsning huquqlari o'rtasida bo'layotgan tortishuvlarda xalqaro huquqiy jihatlarga to'xtalib o'tmaslikning iloji yo'q edi. Eng avvalo, 1971-yil 20-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan "Aqli zaif shaxslarning huquqlari to'g'risi"dagi deklaratsiyaga tayanish lozim [2]. Unda yozilishicha: a) aqli zaif shaxslar boshqa odamlar kabi maksimal darajada bir xil huquqlarga ega; b) shaxs har qanday ijtimoiy xavfli qilmish sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilsa, uning aqliy darajasini to'liq hisobga olgan holda, qonuniylikni tegishli tarzda amalga oshirish huquqiga ega bo'lishi kerak; d) aqli zaif shaxsning shaxsiy farovonligi va manfaatlarini himoya qilish zarur bo'lganda, ushbu

shaxslar malakali vasiylik xizmatlaridan foydalanish huquqiga to'liq ega [3].

Jinoyat-protsessual qonuni mukammallikdan yiroq bo'lib, faqat jinoyat protsessi ma'lum bir ishtirokchilarining ta'rifi va protsessual maqomiga oid tarqoq normalarni o'z ichiga oladi. Keltirib o'tilgan shaxsning ta'rifi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining jinoyat protsessi ishtirokchilariga bag'ishlangan 2-bo'limi, aqli noraso shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslarni e'tibordan chetda qoldirgan. Kodeksning asosiy qoidalarda ushbu toifadagi shaxslarning aniq ta'rifi yetishmasligi sababli keyingi normalarda ushbu jinoyat protsessi ishtirokchisining quyidagi turli nomlarini topishimiz mumkin: «aqli noraso holatda ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxs» (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 567-, 576-moddalari); "Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari bo'yicha ish yurituvchi qo'llanilayotgan shaxs" (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 173-moddasi 1-qismi 4-bandi, 179-moddasi 2-qismi, 578- va 579-moddalari); "aqli noraso deb topilgan shaxs" (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 269-moddasi).

Ko'plab yuridik adabiyotlarda ham tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsga nisbatan turli xil atamalar qo'llaniladi: "aqli noraso shaxs", "ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash masalasi ko'rib chiqilayotgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralariga muhtoj shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari amalga oshirilayotgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari bo'yicha ish yurituvchi olib borilayotgan shaxs" va boshqalar.

Bizning fikrimizcha, oxirgi qo'llanilgan ibora eng katta ustunlikka ega, chunki u tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsning protsessual maqomining o'ziga xos xususiyatlari

ni aks ettirgan va bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksi 61-bobining sarlavhasi – "Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yurituvchi" nomiga ham zid emas.

Huquqiy adabiyotlarda jinoyat protsessi ko'rib chiqilayotgan ishtirokchisining jinoyat-protsessual maqomi muammosi haqida turlicha qarashlar mavjud. M.S. Strogovichning fikricha, ularga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslarga protsessual huquqlar berilishi mumkin emas [4]. Biroq P.A. Kolmakov, bizning fikrimizcha, to'g'riroq pozitsiyani tanlagan, ya'ni "hech qanday bir holatda tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilmayotgan shaxs hamda gumonlanuvchi va ayblanuvchilarning huquqiy maqomlari o'rtasida tenglik belgisi qo'yib bo'lmaydi" [5]. B.B. Bulatov ham P.A. Kolmakovning fikriga qo'shilgan holda, "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxs jinoyat protsessining mustaqil, o'z manfaatini himoya qiluvchi subyekt va ushbu subyekt o'z huquq va majburiyatlariga ega" bo'lishini ta'kidlaydi [6], ammo amaldagi jinoyat-protsessual qonunchilikda ularga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslar nazarda tutilmagan. Bu holat ruhiy kasallikka chalingan shaxslarning barcha fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlardan foydalanishi va shaxsning o'zi, boshqalarning salomatligi va xavfsizligini himoya qilish yoki jamoat xavfsizligi, tartib, sog'liq yoki axloqni himoya qilish va qonun doirasida ularni cheklash zarur bo'lgan taqdirda, xalqaro huquq normalari nuqtayi nazaridan bahslidek ko'rinadi. Buni psixiatriya sohasidagi ichki qonunchilik fonida ham kuzatish mumkin: ruhiy kasalliklarga chalingan shaxslar hamda ularning boshqa toifadagi fuqarolar bilan teng huquqliligi, huquq va erkinliklarini cheklashga yo'l qo'yilmasligini e'lon qilganligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 12-mayda qabul qilingan

"Psixiatriya yordami to'g'risida"gi O'RB-690-sonli Qonunining 8-moddasi bunga yaqqol misoldir.

Shaxsning huquqiy maqomga ega bo'lishi unga ma'lum sharoitlarda tegishli subyektiv huquqlarga ega bo'lish, ularni shaxsan amalga oshirish, shuningdek, o'z majburiyatlarini bajarish va qonuniy javobgarlikni o'z bo'yniga olish kabi protsessual subyekt huquqini beradi. Ayrim mualliflarning fikricha, protsessual huquqiy subyekt qonunda belgilangan tartib va vakolatli organ tomonidan jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida e'tirof etilgan hamda qabul qilingan yoki harakatga kelgan paytdan boshlanadi.

E.V. Mishenko o'z asarlarida "muayyan belgilangan huquqlar bilan ta'minlanmagan shaxsning huquqiy maqomi (qonun normalarida belgilangan shakllar bilan) amalga oshirilishi rasmiy xarakterda e'lon qilinadi" deb ko'rsatib o'tgan. "Muomalaga layoqatsiz shaxslar muayyan huquqiy munosabatlarning qonuniy ishtirokchilari boshqa subyektlar bilan munosabatlari hisoblanmaydi, chunki ular o'zlari va boshqalarning harakatlari hamda ularning oqibatlarini tushunmaydi va to'g'ri baholay olmaydi" [7].

Bizning fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan inson va fuqaro huquqlari hamda erkinliklarini jinoyat ishini yuritishda shaxsning u yoki bu jinoyat protsessining ishtirokchisi sifatida rasman tan olinishi bilan emas, balki tegishli huquqlarni ta'minlashga muhtoj bo'lgan shaxsning haqiqiy holatini tavsiflovchi ba'zi muhim belgilar mavjudligi bilan shartlanishi lozim.

Shu o'rinda jinoyat protsessining ko'plab ishtirokchilari vakolatli organ yoki mansabdor shaxs tomonidan tegishli huquqni muhofaza qilish hujjati chiqarilganidan qat'i nazar, muayyan sharoitlarda o'z maqomi va tegishli huquqlarini qo'lga kiritadilar: jabrlanuvchi – unga nisbatan sodir etilgan jinoyat tufayli jismoniy, mulkiy va ma'naviy zarar yetkazilgan paytdan boshlab (O'zbekiston Respublikasi

Jinoyat-protsessual Kodeksining 54-moddasi), gumonlanuvchi – shaxsni gumon qilinuvchi tariqasida e'tirof etish to'g'risidagi surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror qaror chiqargan paytdan boshlab (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksi 48-moddasi), guvoh – jinoyat ishi uchun muhim bo'lgan holatlar to'g'risida bilganida va guvohlik berishga chaqirilganda (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 65-moddasi).

S.V. Guseva ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilgan paytdagi yoki sodir etilganidan keyin shaxsning ruhiy holatiga shubha tug'ilganda, sud-psixiatriya ekspertizasi natijalarini kutmasdan, tergovchining majburiy tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish qo'zg'atish to'g'risidagi qaror chiqarishi shartligini yozadi [8]. Ushbu pozitsiyaga V.Sh. Gasanova ham qo'shiladi [9].

E.Z. Troshkin va A.S. Zaxarov tegishli "vaqtinchalik" hujjatni "tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxs sifatida tan olish to'g'risida qaror" deb nomlashni taklif qildi [10]. Shu bilan birga, A.S. Zaxarovning fikriga ko'ra, jinoyat protsessi yangi ishtirokchisining paydo bo'lishi masalasi faqat "tergovchi sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasi hamda ushbu jinoyat ishida to'plangan boshqa barcha dalillar olgandan va uni ichki ishonchiga ko'ra baholaganidan keyin hal qilinishi mumkin" [11].

Tergov va boshqa protsessual harakatlarda ishtirok etish masalasi ular ishtirokida olingan dalillarni keyinchalik baholash bilan chambarchas bog'liq. Jinoyat-protsessual qonun tomonidan ushbu toifadagi jinoyat protsessi ishtirokchilari ko'rsatmalarining dalil sifatida tasniflanmagani (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 81-moddasi), bizning fikrimizcha, mutlaqo to'g'ri emas. Shuni yodda tutish lozimki, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan va ijtimoiy xavfli qilmish paytida psixotik darajadagi vaqtinchalik ruhiy buzilishdan aziyat chekkanligi

sababli aqli noraso deb e'lon qilingan, lekin keyinchalik ahvoli yaxshilangan shaxslar psixotik darajadagi surunkali ruhiy kasalliklarga chalingan shaxslar toifasiga kiradi, bu esa jinoyat qonun bilan taqiqlangan harakatlarni sodir etish va jinoyat ishini yuritish jarayonida ularning aqli norasoligini aniqlaydi.

Aqli noraso deb topilgan shaxslarning guvohliklaridan foydalanish imkoniyati, birinchi navbatda, ruhiy buzilish va uning aqliy faoliyatiga qanday ta'sir qilishi bilan bog'liq. Masalan, shizofreniya bilan og'rikan bemorlarning aqliy faoliyati patologiyasi ma'lum obyektlar va hodisalarga boshqacha rejalashtirilgan ko'p o'lchovli yondashuvdan iborat bo'lib, bunda obyektlarning ham haqiqiy, ham amalda muhim, ham tasodifiy yoki ahamiyatsiz xossalari va xususiyatlari bir xil darajada moslashtiriladi va foydalaniladi. Bunday qonunbuzarliklarni aqliy faoliyatning operativ tomoni xavfsizligi va bilimlar zaxirasi, shuningdek, hukmlarning rasman mantiqiy to'g'riligi bilan birlashtirish mumkin [12].

Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, ko'plab mualliflar ruhiy kasalliklarga chalingan shaxslarni tekshirishni tavsiya etadilar. V.Sh. Gasanova o'z tadqiqotlarida alohida tergov harakati – ruhiy buzilish holatidan aziyat chekayotgan shaxslarning ruhiy holatini tekshirishni taklif qiladi [13] va ayni paytda M.Sh. Bufetova [14] ham yuqoridagi fikrga qo'shiladi. P.A. Kolmakov tergov harakatini "sud-psixiatriya ekspertizasi" deb atash mumkin deb hisoblaydi va uning tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha jinoyat ishi qo'zg'atilganidan keyin uni iloji boricha tezroq o'tkazish zarurligiga e'tiborini qaratadi [15]. L.G. Tatyana so'zlariga ko'ra, mavjud ruhiy anomaliyalar o'rnini bosadigan, ruhiy buzilish bilan og'rikan shaxs ishtirokida barcha tergov harakatlarni o'tkazish uchun mutaxassis jalb qilish va majburiy ishtirok etish zarur [16].

Bizning fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 142-moddasi doirasida ruhiy buzilish bilan

og'rigan odamni tekshirish mutlaqo maqsadga muvofiq emas. Birinchidan, qonunga muvofiq, agar sud ekspertizasi talab qilinmasa, inson tanasidagi maxsus belgilar, jinoyat izlari, tan jarohati, mastlik holati yoki jinoyat ishi uchun muhim bo'lgan boshqa xususiyatlar va belgilarni aniqlash uchun tekshiruv o'tkaziladi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 173-moddasida, agar gumon qilinayotgan shaxsning ruhiy holatini aniqlash zarur bo'lsa, jinoiy ish qo'zg'atilganda, uning aqli rasoligi yoki o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini mustaqil himoya qilish qobiliyatiga shubha tug'lsa, sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash va o'tkazish zarurligi belgilab qo'yilgan. Ikkinchidan, agar tergov harakatlarning ro'yxati ruhiy holatni tekshirish bilan to'ldirilgan bo'lsa ham, uni amalda samarali amalga oshirishning iloji bo'lmaydi. Insonning ruhiy holatini aniqlash juda murakkab jarayon bo'lib, ruhshunos tergovchi tomonidan berilgan savollarga javob bera olmaydi, chunki shaxsning ruhiy holatini aniqlash ancha uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi, shuningdek, ba'zida odamning xulq-atvorini o'rganishni emas, balki uzoq muddatli klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari natijasidagi tibbiy yozuvlarni ham talab qiladi. Sud-psixiatriya ekspertizasini o'tkazmasdan tekshirish o'tkazish yo'li bilan odamning ruhiy holatini aniqlash ham imkonsiz.

Jinoyat qonuni bilan taqiqlangan qilmish sodir etilgan paytda aqli noraso deb topilgan shaxslarning ko'rsatmalaridan isbotlash jarayonida foydalanish mumkin. Biroq ma'lumotnomalar, sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasi, tergov vaqtida ruhiy salomatlik holati hisobga olingan holda, ularning ko'rsatmalari faqat individual bo'lishi lozim. Ular faqat boshqa dalillar bilan birgalikda foydalanilishi mumkin. Agar ekspert xulosasi ushbu shaxslardan olingan ko'rsatmalarni foydalanishga yaroqsiz deb ko'rsatsa, undan isbotlash jarayonida foydalanish mumkin emas.

Tadqiqot natijalar va tahlili

Yuqorida keltirib o'tilganlarni inobatga olgan holda, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining "Jinoyat protsessida o'z manfaatlarini himoya qiladigan shaxslar. Himoyachilar va vakillar" deb nomlangan 5-bobini quyidagi yangi 46¹-modda bilan to'ldirishni taklif etamiz: "Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxs to'g'risida".

1. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxs – jinoyat qonunida taqiqlangan qilmishni aqli noraso holatda sodir etgan yoki jazo tayinlash yoki uning ijrosini imkonsiz qiluvchi ruhiy kasallikka jinoyat sodir etganidan keyin chalingan shaxsdir. O'ziga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsni tan olish to'g'risidagi qaror tergovchining qarori bilan rasmiylashtiriladi.

2. Ruhiy holatini hisobga olgan holda, tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxs quyidagi huquqlarga ega:

1) sud jarayoni olib borilayotgan ijtimoiy xavfli qilmish haqida bilishi;

2) jinoyat ishini tugatish yoki to'xtatib qo'yish va tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish qo'zg'atish to'g'risidagi qarorning nusxasi, shaxsni tan olish to'g'risidagi qarorning nusxasi, sud majburiy chorani qo'llash to'g'risida qaror qabul qilgunga qadar uni ruhiy kasalliklar shifoxonasiga joylashtirish to'g'risidagi qarorning nusxasi, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash maqsadida jinoyat ishini sudga yuborish to'g'risidagi qarorning nusxasini olish;

3) berilgan qaror, shuningdek, uning mohiyatiga e'tiroz bildirish, sodir etilgan harakat to'g'risida guvohlik berish yoki guvohlik berishdan bosh tortish. Agar shaxs guvohlik berishga rozi bo'lsa, ko'rsatmasi jinoyat ishida dalil sifatida ishlatilishi mumkinligi, shu jumladan, u keyinchalik ushbu ko'rsatmalar-

dan bosh tortgan taqdirda, ushbu Kodeksning 95¹-moddasi birinchi qismining 3-bandida nazarda tutilgan hol bundan mustasnoligi to'g'risida ogohlantirilishi shart;

4) dalillarni taqdim etish;

5) ariza va e'tirozlar bildirish;

6) o'z ona tilida yoki o'zi so'zlashadigan tilda guvohlik berish va tushuntirish;

7) tarjimon, himoyachi, shuningdek, qonuniy vakil yordamidan bepul foydalanish;

8) himoyachi bilan shaxsiy va maxfiy tarzda, ularning soni va davomiyligini cheklama-gan holda uchrashuvlar o'tkazish;

9) tergovchining ruxsati bilan uning iltimosiga binoan yoki uning himoyachisi yoki qonuniy vakilining iltimosiga binoan o'tkaziladigan tergov harakatlarida ishtirok etish, shuningdek, ushbu harakatlarning bayonnomalari bilan tanishish va ularga sharhlar berish;

10) sud ekspertizasini tayinlash to'g'risidagi qaror bilan tanishish, ekspertga savollar berish va ekspert xulosasi bilan tanishish;

11) dastlabki tergov jarayoni oxirida jinoyat ishining barcha materiallari bilan tanishish va jinoiy ishdan olingan istalgan hajmdagi ma'lumotlarni yozib olish;

12) jinoyat ishi materiallarining nusxalarini texnik vositalar yordamida olish;

13) surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning harakatlari (harakatsizligi) va qaror-

lari ustidan shikoyat qilish hamda ularni sud-da ko'rib chiqishda ishtirok etish;

14) ushbu Kodeksning 83- va 84-moddalarida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha jinoyat ishi tugatilishiga e'tiroz bildirish;

15) sud majlisi bayonnomasi bilan tanishish va unga sharhlar berish;

16) sud ajrimi, qarori ustidan shikoyat qilish va shikoyat qilingan qarorlarning nusxalarini olish;

17) jinoyat ishi qo'zg'atilgan shikoyat va arizalarning nusxalarini olish hamda ushbu shikoyat va arizalariga e'tiroz bildirish;

18) tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini bekor qilish, o'zgartirish va uzaytirish bilan bog'liq masalalarning sud tomonidan ko'rib chiqilishida ishtirok etish;

19) berilgan huquq va erkinliklarni ta'minlash uchun ushbu Kodeksda taqiqlanmagan boshqa vositalar va usullardan foydalanish.

Xulosalar

Shu bilan birga, shuni esda tutish lozimki, ruhiy kasalliklarga chalingan shaxslarning holati har doim ham o'z huquq va majburiyatlarini to'liq bajarishga imkon bermaydi. Shubhasiz, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha har bir holatda, protsessual salohiyat doirasi shaxsning ruhiy buzilishining chuqurligi va uning ish yuritish paytidagi holatini hisobga olgan holda, individual, obyektiv ravishda belgilanishi lozim.

REFERENCES

1. Sukhoverova E.V. A preliminary investigation of cases of the application of compulsory medical measures. Moscow, 2013, p. 39.

2. Declaration on the rights of mentally retarded persons: adopted by a resolution of 2856 (XXVI) General Assalm dated December 20, 1971. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declaards/retarded.shtml/.

3. Levchenko O.V., Mishchenko E.V. Problems of the legal status of a person in respect of whom the production is carried out on the application of compulsory measures of a medical nature. Available at: <https://cybereninka.ru/article/n/problemy-pravovogo-statusa-litsa-otnoshenii-kotorogowayetsya-proizvodvo-o-prinuditsinhinh-mer-Meditskogolnyh-rmeditskogolnyh-rmeditskogolnyh-Meditskogolnyh/>.

4. Strogovich M.S. The course of the Soviet criminal process Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessualno-pravovovovo-status-nevmeemyh-lits/viewer/>.
5. Kolmakov P.A. The legal status of a person in need of the use of forced measures of a medical nature Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessualno-pravovovovo-status-nevmeemyh-lits/Viewer/>.
6. Bulatov B.B. Ensuring the rights of the person in respect of whom pre-trial proceedings are carried out on the application of compulsory medical measures. Available at: https://www.elibary.ru/download/elibary_22625149_84036538.pdf/.
7. Mishchenko E.V. Criminal Procedure Guarantees for the legal status of an individual. *Vestnik OSU – Bulletin of the Orenburg State University*, 2010, March, no. 3. Available at: https://www.elibary.ru/download/elibary_14805329_4186444.pdf/.
8. Guseva S.V. Decree. Available at: <https://helpiks.org/2-14392.html/>.
9. Gasanova V.Sh. Production on the use of forced measures of a medical nature. PhD thesis. Nizhny Novgorod, 2006, p. 69.
10. Troshkin E.Z., Zakharov A.S. The question of the legal personality of the person in respect of whom the production is carried out on the application of compulsory medical measures. *Black in Russian legislation*, 2008, no. 2, p. 219.
11. Troshkin Ye.Z., Zakharov A.S. Dosudebnoye proizvodstvo po ugolovnym delam ob obshchestvenno opasnykh deyaniyakh nevmenyayemykh lits [Pre-trial proceedings in criminal cases on socially dangerous acts of insane persons]. Moscow, Yuniti-Dana: Zakon i pravo, 2010, 239 p., p. 33.
12. Sokolova E.T., Nikolaeva V.V. Features of personality in borderline disorders and somatic diseases. Available at: https://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy_socolova/~psy_socolova.htm/.
13. Gasanova V.Sh. Production on the use of forced measures of a medical nature. Abstract of PhD thesis. Available at: <http://www.unn.ru/pages/disser/117.pdf/>.
14. Bufetova M.Sh. Production on the use of forced measures of a medical nature. Abstract of PhD thesis. Available at: <https://lawbook.online/kniga-rossii-protsess-ugolovnyiy/proizvodstvo-primeneni-prinuditelnyih-mer422.html>.
15. Kolmakov P.A. About some problematic situations of legal regulation of compulsory medical measures. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/on/o-nekotoryh-problemnyh-situatsiyah-pravovogo-prinuditelnyh-mer-mer-haraktera/viewer/>.
16. Tatyana L.G. Procedural problems of criminal proceedings with the participation of persons with mental deficiencies. Available at: <https://viewer.rsl.ru/ru/rs101003240789?page=1&rotate=0&Theme=white/>.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

3 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 10.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog'oz bichimi: A4. Shartli 16,50 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 163. TDYU tipografiyasida chop etildi.